

Fiesses del Walonreye

Pocwè k' li Walonreye s' a basti sins l' walon

Li mot « **Wallonie** » a stî foirdjî e 1844 del pene da Honoré Chavée po câzer del sitindêye galo-romande. E 1846, Tchâle Grandgagnage lyi dinrè l' sinse k' il a co enute [aujourd'hui].

Mins, sapinse a José Fontinne, li sintimint d' unité do Pays Walon n' a skepyî k' avou les greves et les bardouxhas des anêyes 1866 et 1886 (loukîz pp 8-16).

Ces trevêns la d' mizere po les ptitès djins vont fé mete so pî li Pârti des Ovrîs del Beldjike (POB). Ci-ci, brâmint dîzo l' pene da Emile Vandervelde, va-st eplaidî li Tchâte di Cargnon [*Charte de Quaregnon*] e 1893.

Po lûter culturelmint disconte des patrons, ki djâzênt francès, pocwè çki les ovrîs, ki câzênt tertos walon, n' ont nén diswalpé leu lingaedje come usteye di rawete pol « lûte finale ».

Come les Flaminds

Portant, les rclamaedjes po les abondroets linwistikés el Beldjike datèt des minmès anêyes. Li mouvment flamind kimince e 1841 ey adiercî ene primire feye si còp e 1898, avou li « lwè d' ewâlisté ». Cisse lwè la vout ki l' neyerlandès âye les minme abondroets ki l' francès.

Tant k' â « mouvment walon », il a cmincî e 1856, avou li metaedje so pî del Soce Lidjwesse di Literateure walone (SLLW).

Les SLLW-îs et les ovrîs

Si to rwaites li djivêye di djins ki payèt leu scot a l' SLLW diviè 1890, vouss gadjî ki to n' trovès pont d' sindacalisses, et co moens di moenneus do POB. C' est

totès djins bèn metowes, docteurs, employîs, fonctionnaires, rintîs, oficîs d' l' ârmêye.

Ké rvindicâcions ont i pol walon ? Ciete, on sint ki des pareys a Defrecheux, Forir et Lequarrè âreut bèn vlou ki l' walon dvegne on lingaedje come èn ôte. Mins li gros del trope del Societé d' Langue esteut francofile, beldjikin, et disconte di tos les mouvments di rclamaedje des ovrîs.

Leus idêyes sont dins Tâtî

A pârti di 1885, li pîce « Tâtî l' Perikî » da Edouard Remouchamps va rexhe so les scanfârs di tot l' payis, minme a Brussele ey a Anverse. Gn a ene morale di mucheye dirî Tâtî, foirt erî des idêyes do POB.

Tâtî est bârbî, on ptit mestî k' i n' li leyrè djamây vini li tiesse foû des strins [*faire fortune*]. Mins vo l' la ki djowe al lotreye, et paretreut k' il âreut l' gros lot. I dvênt grandiveus, ni vout pus bouter... disk' a tant k' on s' abaitixhe ki c' est èn ôte limero k' a wangnî l' gros lot. « Alez s' ripinde l' essegne » dit-st ele Tonton, si sour. Dj' ô bèn : ridrovoz vosse « sâlon » d' bârbî, et bouter pitiveuzmint, et sopoirter vosse destinêye, come les ôtes pitits ovrîs.

Portant, dins ces ovrîs la, end a ki scrijhèt e walon. Ey edvinter, diviè 1890-1895 li mot « Walonreye », ki n' est nén on « copyî-plaker » do mot francès « Wallonie ».

Gn a don del rediveusté [*anti-conformisme*] (et del croyantisté [*créativité*]) mon les waloneus.

Lidje et Hinnot

Li payis d' Lidje a stî dins les prumîs a rclamer ses abondroets. C' est a Djmepe-so-Mouze ki les prumîs greves ont-st ataké e moes d' mâss 1886.

Portant, li gros do rmowemanaedje s' a fwait dins l' Hinnot. Mins c' est vola djustumint ki l' sintimint di diferince des pârlers walons est l' pus grande. À resse, li grosse mitan des grevisses, les Borins, ni djâznut nén walon mins picârd (çou k' i n' savênt nén co, di ces trevêns la). Et s' i rescontrèt les grevisses lidjwès, c' est co pire. Adon, i n' si comprindèt pus do tot.

Et pu, li pârti socialisse a skepyî a Brussele. Ey Emile Vandervelde, c' esteut on Brusselwès, dandjreus di parints flaminds, mins ki n' saveut ki l' francès.

Si l' industreye walone âreut yeu stî tote après Nameur, si l' SLLW eyet l' POB ârênt yeu-st avou des moenneus d' après Djiblou, Cîné, Mâtche u Dinant, la k' on comprind ossu bèn li lidjwès ki l' carolo, adon, kécfeye k' on djâzreut ouy walon el Walonreye come on dvize catalan el Catalogne.

Mins avou des « si », on metreut Lidje dins ene botaye, edon ?

Lucyin Mahin

Eternâcionâ

Moudes so les bateas po Gaza

L' estat terorisse d' Israyel a, cor on còp, mostré k' i n' respectêye ni les lwès, ni les djins.

Li flotile del liberté, c' esteut 9 bateas k' apoirtént des rmédes, des djouwets, des materios d' costrujhaedje, evnd, po-z aidî les djins d' Gaza. Les bateas ont stî atakés pa des comandos armés israyelyins li 31 di may.

L' atake s' a fwait dins les aiwes eternâcionâles, çou k' est, sordon les lwès eternâcionâles, do hâcnaedje (del piratreye).

Les sôdârdés d' Israyel ont cmincî a tirer, avou des vraiys bales, so les civils dizârmés, et-z è touwer ene vintinne. Pu distrure totes les preuves (cameras, fotos) eyet voler les marchandijhes, avou tos les bagaedjes des djins ki voyaedjént. Eyet reclôre ces-ci dins on camp.

Mins ene camera a plou evoyî, e direk, pal voye d' on spoutnik, les imâdjes di l' atake.

Les sorvicants racontèt eto comint k' il ont stî mâtraitîs eyet margougnîs sicolodjicmint.

Israyel a rindou seulmint sacwants coirs des cis k' ont stî tapés e l' aiwe pâzès sôdârdés tins d' l' atake.

Des sorvicants acuzèt eto Israyel d' aveur ene lisse di djins a touwer.

Les mouvments d' solidarité et d' aidance umanitaire diclârèt k' i n' vont nén djoker d' apoirter di l' aidance às djins ki sofrîxhèt a Gaza.

Disk' a cwand nos govienmints vont i continouwer a leyî fé èn Estat sicotike eyet terorisse?

I fâreut shure l' egzimpe des ovris portuwaies suwedwès, ki rfuzèt di disbarker ou ebarker tot l' minme kéne marchandijhe vinant di ou alant e-n Israyel.

I fâreut shure l' egzimpe do Nicaragwa eyet taper foû l' ambassadeur d' Israyel eyet n' pus aveur di rlâcions diplomatikes tant k' i n' respectèt nén les lwès eyet les droets del djin.

Ristudyî l' istwere

I fât di tote foice ristudyî l' istwere po sayî di comprinde kimint k' èn estat-vilvôr [*état-voyou*] pout continouwer a fé çou k' i vout sins câzu aveur di pûnicions des ôtes payis.

Eyet adon, on pout vey ki l' ideyolodjeye siyonisse vént do 19inme sieke (al grande epoke colnialisse). Çà fwait ki ça n' a rén a vey avou on rpayaedje des Estats do Coûtchant po çou k' a-st arivé tins del 2inme guere daegnrece.¹

¹ NDMS Si l' ideyolodjeye siyonisse date bén do 19inme sieke, li sotnaedje d' Israyel pa les pitès djins d' Urope et d' Amerike bijhrece, c' est - sicolodjicmint - po dmander pardon às djwifs po les macsâdaedjes del 2inme guere daegnrece. Mins c' est nén les Palestinîs ki divrént payî po ces touwaedjes la.

E droet eternâcionâ

Israyel dene come râjhon po n' nén leyî passer les bateas li « disfinse del sovrinté »...

Mins les bateas vont-st a GAZA et NÉN e-n Israyel!

Oudon-bén Israyel ocupe militairmint Gaza; eyet adon il ont l' OBLIGÂCION di s' ocuper d' Gaza, di ses djins, k' il âyexhe a magnî, des mâjhones, evnd.

Oudonbén Israyel s' a rtiré d' Gaza, come i djhèt; ey adon Israyel ni pout NÉN espaitchî tot l' minme kî d' î aler po-z apoirter tot l' minme cwè. Lweyâlmint, gn a k' l' otorité ledjitime di Gaza k' el pôreut espaitchî.

On pout nén dire ene sacwè et ndè fé ene ôte.

Dji pinse ki, come po les djins, i gn a des maladeyes sicolodjikes, come li skizofreneye, ou li sicotisse, i gn a l' minme eto po les sociétés uminnes.

Si Israyel sereut ene djin, el fâreut reclôre dins èn ospitâ po les fôs foirt dandjeus.

Après les ovris des poirts suwedwès, ki rfuzèt d' tcherdjî ou distcherdjî des bateas ki vnèt di u ki vont e-n Israyel, c' est asteure les ovris des poirts del Norvedje ki djhèt k' i n' acceptèt pus d' aidî les terorissses.

Les dokers norvedjins front-st on boycote di deus samwinnes, a pârti do 15 di djun.

Et vos, cwè fihoz vs?

Pablo Sarachaga, so « *Berdelaedjes* »

Eternâcionâ

Dierins biyets so l' Afganistan

Lashkargah li 29 di djun *Dji n' a waire yeu d' ahé [énergie] po scire di ces tins ci. Et pu : cwè dire del pezansté ki ringne dins-n on ptit ospitâ d' campagne, ki saye di sorviker dins l' biestreye d' ene guere ki n' vout nén djoker, et ki n' sieve a rén ?*

Li samwinne passêye, gn a cwate bombes k' ont peté e minme tins dins nosse pitite veye di Lashkargah. Des bombes fwaite al mwin, k' on lome cial des *IED [Improvised Explosive Device]*. Ele n' ont fwait « ki » troes moirts ey ene vintinne de coixhîs.

Teyoricmint, gn a on plan po fé tourner l' ospitâ strapiveuzmint dins des cas pareys, mins i n' egzistêye ki so papî. Dji vos leye adviner li disdut k' i gn aveut dins l' mâjhon li djoû des esplôzions.

Dispu l' dierinne ofinsive di l' OTAN, li province di Helmande, li pays des Talibans, sereut bén mwaistreye. C' est çou k' on raconte dins l' propagande « crustinne »². Mins c' est totes coyés (sâf vosse respect). Tibî Meyî – et nozôtes avou – î pout esse dischindou a tot moumint.

Tant k' a nosse surté a nozôtes, les omanitaires, les deus costés des margayeus ni nos lairont e pâye ki si on lzî pout dner di l' aidance céridjicâle di bon livea. Mins kimint vôrîz adiercî çoula, vos, cwand on voet les set croes po poleur apoirter les usteyes et les medicaments k' i fât dins l' mestî ? Et nén co oizeur riclamer tot

boerlant : i nos fât todi roter a baxhete [*adopter un profil bas*], nos a-t on seriné.

Et, al copete do martchî, co dveur bouter sins brâmint d' aidants. Çou ki fwait k' on nd a radmint s' crevé-sô d' esse èn ovreu omanitaire e l' Afganistan. Et k' on comprend ki les djins ki nos vegnnut trover po-z esse bén sognîs, end ont disk' al pupe eto, paski bén sovint, on n' les sâreut ahessî [*satisfaire*] come i fâreut. A té pont k' on s' dimande si Medcén Sins Frontires, et les ôtes SNR, ont co leu plaeece dins ç' payis ci.

Todi come todi, n a sacwantès loukêyes di solea dins li cir ranoeri ki dji vén d' vos discrire. Metans : di vir kimint k' on-z a stî bén rçûs des docteurs afgans.

Dji m' mete cobén e leu plaeece. Et s' dimander si, la 70 ans did ci, on medcén walon âreut rcû les bresses grand â lâdje ene ekipe di docteurs almands, adon k' les ârmêyes da Hitler vinént d' evayi l' Beldjike.

Si l' livea d' ene civilizâcion si mzeure a çoula, dji vos pou acertiner ki les Afgans sont lon di esse les waeraxhes [*sauvages*] k' on croet k' i sont après mon nozôtes.

Glaireuse, li 10 d' awousse

... ki dj' î rso dispu 15 djoûs.

On n' rivént nén do miercorin do payis des Talibans, la ki tertos vike di l' ahivaedje do

pavoe [*pavot*] come on esteut dvant.

Po cmincî, bodjans nosse tchapea po l' ovraedje des MSF ki sont cwand minme rivnous l'avâ mâgré k' ons âye touwé sacwants d' leus djins e 2004. Mins ki n' volnut nén esse riwaitîs come les aidants d' l' OTAN, come Rasmussen, leu boss, l' a rclamé enawaire. MSF ni fwait pont d' politike, n' est ni avou l' ISAF (foice di l' OTAN), ni avou l' ârmêye, ni avou les Rezistants (Talibans et co des ôtes), ni avou les bindes di bandiys et les martchands d' drouke. MSF vout tot biesmint solâcyî [*soulager*] des djins ki sont margougnîs fizicmint dins leus dispetraedjes.

MSF ni rçût nén on cron patâr di l' OTAN. Ele rote avou des cwârs ki des bénfjhants [*bienfaiteurs*] lyi dennut. Ele n' a siné nou contrat avou l' ministere afgan del santé, po n' nén esse loukeye pa les rezistants come des camaerâdes des cis ki « fwaïnut avou les Almands », des colabos, djans.

Les screts papîs scrotés âs militaires ey eplaidîs sol waibe « Wikileaks » nos mosternut bén k' i gn a brâmint dpus d' moirts civils k' on nel vout bén dire.

End a dj' veyou des femes, des efants, des payizans (k' on rmete todi a des Talibans) (*shûte p. 6*)

² NDMS : Les sôdârs di l' OTAN sont rwaitîs pa les Talibans come des Croejhîs [*Croisés*] ki vnèt ataker les muzulmans, come do tins des Croejhâdes.

Walonreye / Tchômaedje

Bén aprester si responde po dmander ene plaeece

Les ofices d'employe (Onem, Forem evnd.) vinèt d'fé rexhe on rapoirt so les pondants et djondants do tchômaedje el Walonreye.

Sapinse a zels, 7 tchômeus walons so 10 ârènt trové ene plaeece li moes di dvant l'inkete s'il ârènt yeu bén aprester li resconte avou l'employeu.

Dipus d'300.000 foû-posse ârènt stî egadjîs s'il ârènt yeu dné ene boune pougneye di mwin à patron. Udon-bén, èn nén baxhî les ouys tofer tins di l'interviou. Ou co : s' i n' s' ârènt nén greté l' tiesse u passer leu mwin dins leu tchveas. Sacwants patrons n' ont nén egadjî li dmandeu d' plaeece paski si crawate n' esteut nén bén loyeye. Et des ôtes paski li respondeu n' aveut pont d' crawate.

L' economeye del Walonreye ni s' amiderrè waire si les dmandeus(es) d'ovraedje n' aprindèt nén a s' prezinter comifât, dit-st i l' minisse Jean-Marie Macralle.

Brâmint des djonnes atakèt a betchter (begyi) cwand on lzî dmande di djâzer di leu laid costé. Portant Michel Dardenne begueye bén sovint, lu, et k' il est minisse.

Cwand l'employeu dmande : « Av ene sacwè a dmander ? » sacwants djonnes ni respondnut nén : on côp so deus, li patron ni prind nén ci sôre di candidat la.

Gn a eto les cis ki rôgueynut nierveuzmint cwand on lzî dmande ene kesse : dipus d' 22 âcint.

Noste economeye est plinne di djobs ki ratindnut après on dmandeu ki soeye capâbe di

s' prezinter comifât cwand i va po-z aveur li plaeece. Mins fât cnoxhe kékès tchitcheyes ki les ebâtcheus sont spepieus dsu. Metans, mete e crâssès letes sacwants rahoucants mots do curriculum vité. U sawè bouter so on tâvleu Excel u Open Office.

Rudy Demotte, li prezidint del Walonreye nos a-st anonci cisse samwinne cial k' i va-st alouwer 2 miyons d' uros dins des scolaedjes po-z aprinde às dmandeus d' plaeece a-z aveur on toû dpus ki l' Diale po Bén rivni às egadjeus.

I paretreut minme ki ces djins la loukèt li couleur des tchâsses do candidat, et vey s' ele va avou l' cene del marone !

Papî relî pa André Georges Dumoulin.

Ratournaedje : Li Rantoele

Afganistan (shûte)

... k' ont vnou mori dins mes mwins, et ki n' seront rashious [*inscrits*] dins nou redjisse des « damaedjes dilérinns » [*dégats collatéraux*], nén ddja l' ci di nosse prôpe ospitâ !

C' est droci ki dji vos vôreu dvizer del **moirt**.

Metans : vo m' la ki rçût Azar, on rafoirci gamén d' ene dozinne d' anêye, k' a stî prins à mitan d' on « *cross-fire* » (discandje di côps d' feu). Il a ene bale di stitcheye inte li droet peumon eyet l' foete ; il est tchoké ; i nos waite avou ses grands schâyîs ouys. Mâgré

tot çou k' on va sayî pol schaper, il î lairè les hozetes sacwants eures pus târd.

Et mi, dji vs di ki çoula, c' est on **moude** [*meurtre*]. Et ki l' moudreu c' est l' omanité tote etire. Dj' ô Bén : ene miete vos ey ene miete mi.

Cwand gn a ene djin ki mourt et k' ele ni divreut nén, i n' mi shonne nén « comifât » di fé come si ça n' nos rgârdève nén. Nozôtes, les sorvicants, nos n' polans nén fé come Ponce Pilâte, et nos è laver les mwins.

Minme si c' est nén nozôtes k' a-st enondé li swè-dijhant guere disconte do terrorisse

– c' est Bush et ses scalots – minme si on n' l' a nén sotnou – c' est Blair et les pareys a lu -. Minme si c' est nén nozôtes k' a saetchî sol tchén do fizik – c' est on sôdârd di l' ISAF, on Rezistant, on policî afgan, on marchand d' pavoe -.

Asteure, loukîz vozôtes-minmes, vaici so Youtube, sacwants d' ces efants la k' estént dins nost ospitâ a Lashkargah. C' est on rapoirtaedje d' on gaztî espagnol.

<http://www.youtube.com/watch?v=HO-4PIHRqgM>

Martial Ledecq

Ratournaedje : Li Rantoele

Spôrts : les tchafiaedjes do Ptit Louwis (16)

I fèyeut tchôd pattavâ

C'esteut à mwès d'julete, i fèyeut tchôd. Minme foirt tchôd. Des timperatures come nos avans râlmint amon nozôtes è l' Beldjique.

So ç' timps la, des djins come nozôtes (enfin quazimint) courént a vélo ou bén djouwént à fotbale.

- *Dins l' moes d' jwin, el coupe du Monde m'a fét dmeurer aclapè a l' boesse às imâdjes. E-n Afrique du Sûd, ça n' s' a nén passè come tous les quatre ans.*

D' abôrd, gn aveut l' brut avou les vouvouzelas, les fameuses trompetes di làvâ. In brut qui passe les 130 decibels ! Dj' é l' espwêr qu' on n' les va nén etinde âtou des teréns dins no tchampionat.

D' èn ôte costè, les pârtiyès ont pacô arivé a in drole di rezultat avou des trompâdjes d' ârbite. Les decideus d' el FIFA pâlnut d' mete des cameras pou rpasser les imâdjes des fâzes nén trop cléres. El pantomine ès fét bén dins des ôes espôrts. Adon, pouqwè nén l' estitchî à fotbale. A m' n-avis, ça va s' fé in djoû ou l' ôte.

Mins sins roublyî qui, âtou des teréns, ç' n' esteut nén rimpli. Fât dire etou qui les djins làvâ n' ont wêre di liârd et les tegnnut pou mindjî.

- *Pou ndè rvènu às rezultats, à contrère di brâmint des djins qui wèyènt voltî les Sud-Amerikins, mi, dji croeyeu às equipès d' Europe. Dj' aveu ene preferince pou les Anglès, les Almands ou*

bén les Holandès. Ces dérins s' ont rtrouvé e finale e copagniyè des Espagnols, qu' ont d' ayeurs gagnî pa yin a rén.

C' est in tchampion du Monde qui n' a wêre marquè des gôls (seulmint wit còps dissu set pârtiyès).

On n' pâlrè wêre des Francès qu' estént la grâce a in but da Henri qu' aveut marquè del mwin. Làvâ, is ont tout fét. Ça a cominchî avou l' afère Domenech-Anelka qu' a fini a l' Assimbléye Nacionâle francesse. Après ene greve di l' ètrinnmint, is n' ont minme nén passè el qualificâcion, batus pa l' Afrique du Sud.

Les Itâlyins ont etou bén displé a leus supôrters.

Divizans do velo...

Mins leyons la l' fotbale pou dvizer di velo. Durant ç' timps la, on a couru troes etapes du tour di France amon nozôtes.

- *C' esteut bén pléji, sâf qu' il a ploû du costè di Brussele et di Spâ et qu' i gn a yeu in moncha d' coureus qui s' ont rtrouvés a l' tere avou des ptits ou minme des gros bâbâs.*

Pou fiesti les 65 ans di no pus grand tchampion, c' est-a-dire Edy Merckx, les organizeus ont fét passer l' etape padvant s' mâjhon a Meise.

Brussele aveut toulminme disboûrsè 240.000 uros pou-z awè l' Tour. Mins gn a brâmint des ertcheyâdjes economikes, dit-st on...

Bén seur, on a co dvizè dopâdje. Gn a des bruts dissu Armstrong qu' a pierdou douze munutes dissu ene etape. On a etou discouviet in nouvîa prodût dedja eployî e 2009 : l' Aicar, malâjhî a rtrouver dins l' coir eyet disfindu pou les djins. Ene cure coustêyèut 500.000 uros.

Cancellara âreut in ptit moteur dissu s' velo. Li, i vout qu' on féye ene radio di ses djambes.

Pa après, il a co fét tchôd. Minme foirt tchôd ! Eyet Contadôr a gagnî sins trop ataqer. Mins nén minme ene etape !

... et d' atletisse

Pou shûre, gn a yeu les tchampionats d' Urope a Barcelone. Rola, Kevin Borlée a rèpoirtè el medaye d' ôr eyet etou l' bronze avou s' frè eyet deus ôtes dins l' erlai quate còps quate cints metes.

- *Eyet mi, dji souweu a grossès goutès padvant m' boesse às imâdjes !*

Mins vos savoz bén, in spôrtif come mi, ça n' ercule divant rén !

Jean Goffart, li 2 d' may 2010

Istwere

Crijhes di 1866 et 1886 : ôte tchoi k' ådjourdu !

Portant, e 1866, li tchambe des rprezintants aveut tapé foû do Còde Civil li "délit de coalition" : les ovrîs avént insi li droet d' fé greve.

Mins nén co l'ci di s' poleur mete eshonne et creyer des sindicats.

Mins les cwézinnes ni rhassént nén. Adon, les ovrîs ont comincî a djoker [débrayer] dins l' siderudjeye, come ås oujhenes del Providence di Mârciene-à-Pont.

Mins li tchmin d' fier, ki si straméve pattavâ l' payis, aveut dandjî d' rayes ! Po l'zès poleur livrer, les patrons ont houkî l' Àrmêye po rmete les ovrîs a l' ovraedje.

Sicrans di esse todi payîs avou des riketes, li 11 d' fevrî 1867, des ovrîs d' Mârciene et do Moncea-so-Sambe, des houyeus do tcherbonaedje di Sacré-Madame, des blankixheus d' Dârmè [Dampremy] ey ene pekêye do Fâbork di Tchâlèrwè fwaiynut serer les oujhenes ene a ene.

Li leddimwin, a l' pikete do djoû, 5 eures à matén, i dischindnut avou femes ey efants à Molén d' Mârciene-à-Pont, tot boerlant « A 32 francs l' farene ». Ca elle est divnowe bèn trop tchire po leû plate boussse et i volnut fé baxhî s' pris.

Des sôdârs sont la a les ratinde, mins les ovrîs arivnut a les fé rcouler.

Les djins s' sievnut zels-minme et peter foû avou des saetchs et des berwetêyes di frumint.

Li lieutenant Baron de Vicq de Cumptich ni balzene pus et fé bouxhî les fiziks. Gn àrè cwate touwés.

Li bardouxha [émeute] va co durer sacwants djoûs. Gn a des djins ki s' fwaiynut arester et calindjî. End a 70 ki seront condânés do Tribunâ d' Tchâlèrwè et 29 del Coû d' Assijhes di Mont.

1886

El crijhe rest la dispu troes ans !

Les 5 et 6 d' avri 1885, li pârti des Ovrîs d' Beldjike (P.O.B.) aveut skepyî a Brussele.

Li 18 di mâss 1886, a Lidje, on fiestixh des 15 ans del Comene di Paris.³ Li sonk ni tâdje nén a esse sipârdou dissu l' Plaeece Sint-Lambiet.

Li 25 di mâss 1886, les greves wangnnut l' Noer Payis. Dins les oujhenes, les ovroes [ateliers], les fosses, les machines sont djokêyes. Les fors ni broûlnut pus.

Pârti d' Fleuru, li mouvment a radmint des arokes avou les djindâres.

Li 26 di mâss 1886, les ovrîs s' enondnut às Cwate Bresses di Djilî. Li police fwait astantche et les espaitchî d' avancî pus lon.

Les ovrîs s' pârtixhnut e deus colones, ene ki va viè Dârmè l' ôte ki s' epwinte sol verreye Jonet et sol cene di Lodlinsât.

Di l' après-nonne do 26 di mâss, li feu est bouté a l' verreye et à tchestia

³ NDMS : E 1871, e fén mitan del guere franco-almande, les ovrîs avént prins l' povwer a Paris tot disdjocant Napoleyon III, çou k' ahota l' guere.

d' Eugène Baudoux a Djumet.

A l' vesprêye, gn a 5.000 djins k' arivnut às glaeçreyes di Rou-dlé-Tchâlèrwè. L' Àrmêye saetche dins l' tas : cénk moirts et brâmint des macsâdés. Et des ôtes ramassés pàs djindâres.

Li 27, ça va continuwer. Ene flouxhe di djins va-st ataker des mâjhons et l' Abeye di Soleamont a Djilî. Gn àrè co des moirts a Rou, Tcheslinea et Carnire.

Rapâjhî l' bazâr

Tot çki s' a adon passé e l' Waloneye n' a nén stî po rén. E moes d' avri 1886, el Govienmint meta dissu pîs ene « Commission du Travail » po studyî « la condition ouvrière ». Et sayî d' s' arindjî avou zels.

Ça n' a mins espaitchî, dins les moes k' ont shuvou, ki des felès codânâcions tcheynuxhe dissu les moenneus et les « piyeus » po « atteinte a la liberté du travail » et po robaedjes [vois].

À moes d' avri 1887, el Consey Cominâ di Tchâlèrwè a yeu l' idêye di dmander à Pârlumint l' votaedje d' ene lwè d' amnisteye. El djeu n' a nén duré lontins. On lzî a recassî platezak ki ç' n' esteut nén a zels di « dicter une ligne de conduite en matière de grâce » à rwè !

Mins rivoeyans çoula e-n imâdjes :

El mwaisse Titôrvå et L'TROTE VIÈ L' DIERINNE BATE...

Amon nozôtes, el Walonreye, c' est a pârte di 1860 ki les ovrîs ont edâmé les bates conte li capitalisse. Gn a des crijhes k' ont shuvou...

Todi dins l' mizere, les pôvès djins s' metnut a rober l' frumint, et minme saboter les oujhènes.

Leu sonk est sovint spårdou. C' est a côps d' fuzik k' on les vout fé roter droet.

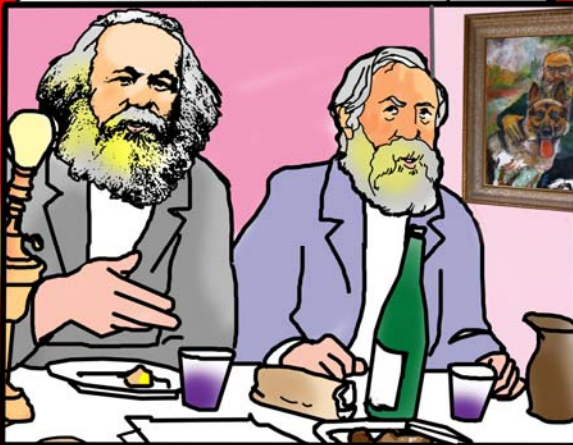

Po s' mî aspoiyî onk dissu l' ôte, les ovrîs adjinçnut des moutouweles, des coperatives et des sindicats.

1860A

Tot ça va, e 1864, diner des idêyes a deus omes : Marx et Engels.

1868, a Montgniye-so-Sambe, les ovrîs s' metnut a distrure li houyreye "Li Spene". Les patrons houcnut l' ârmêye. Gn a 6 ovrîs d' touwés.

E 1867, do costé d' Tchâlerwè, les crijhes mwaijhixhnut les djins. Avou ses fiziks, l' ârmêye les va rapâjhî : troes moirts!

E 1880 Tchâlerwè a co 60.000 ovrîs dissu 255.000 dimorants. Mins e 1885, les moutouweles et les cooperatives vont awè a sotni ene greve di 6 samwinnes dins l' Borinaedje.

Les ôtes pays ont cmincî a s' siervi d' machines, ey insi, poleur vinde moens tchir ki les oujhènes di Waloneye.

Leye k' esteut li pus avanceye va cmincî a râcionâlijhî, et les patrons a taper a make les ovrîs a l' ouxh.

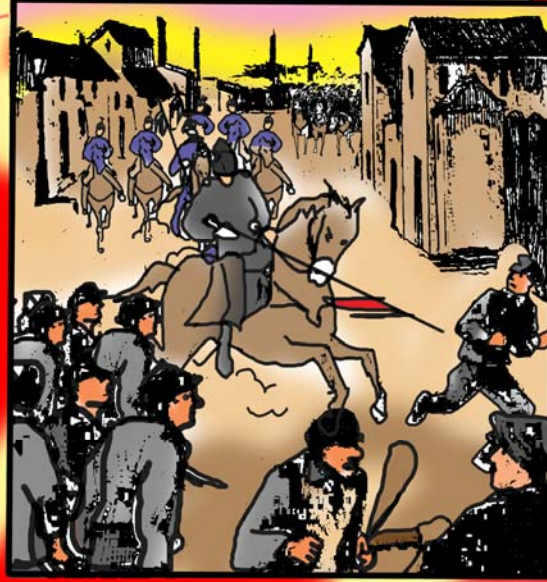
1860B

Les cwézinnes baxhnut tofer. Ça va mâ dins l' siderudjeye, dins les houyires, les verreyes...

Lidje, li 18 di mäss 1886, des ovrîs ki fiestixhnut les ans del "Comene di Paris" di 1871 si dispetrognnut avou l' Gare Civike : deus omes di touwés !

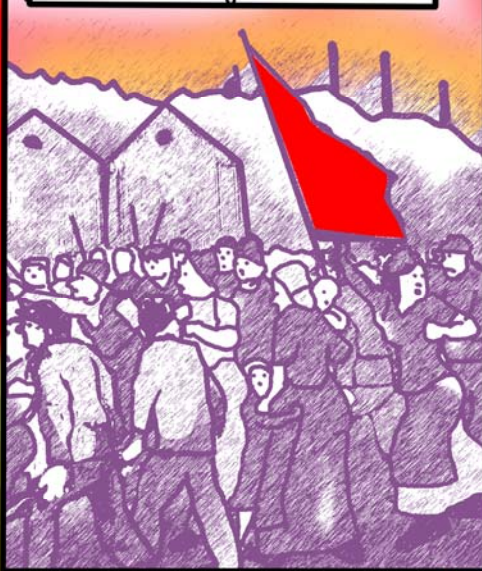
Li leddimwin, les houyeus di Djmepe-so-Mouze fihèt greve po esse rihässîs. Leu movmint si stâre pattavå l' Bassén lidjwès.

Li samwine d' après, Tchålerwè, el Borinaedje eyet l' Cinte ont shuvou. Li 25, les fosses di Fleuru eyet d' Djili djocnut. Pu, ene a ene, totes les ôtes.

Li 26 di mäss, les pikets fwaiynut serer les laminwers, les fondreyes et les verreyes do vijhnåve.

Riboutés foû del veye, les grevisses arivnut al verreye Baudoux a Djumet..

Les Lancîs vorèt so les ovrîs avou leus tchvâs.
L' oujhene et l' tchestea do patron broûlet
a l' anuti. Les sôdârs lugnèt les bardouxheus
et ndè touwer cwate.

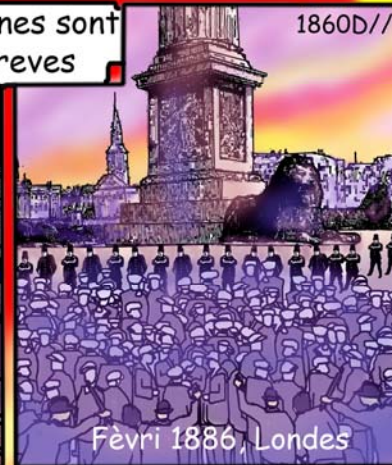
Li 27 di mâss, li djenerå Vandersmissen dene ôre âs Lancîs di tirer sins
advierti. Li 29, a Rou-dlé-Tchâlerwè, on årè 12 touwés. I seront eterés
tertos eshonne.

Li 3 d' avri, avou l' aspoye di l' ârmêye, les oujhenes sont
rdovietes. Les houyeus, zels, continouwnut leus greves
po-z esse rihâssîs.

1 d' may 1886
Tchicago

1860D//

Fèvri 1886, Londres

A pârti di 1886, les ovrîs pattavâ l' monde shuvnut l' egzimpe di leus frés
walons. Ki vont co awè a s' fé etinde e 1893, 1896, 1902, 1932, 1934, 1936
pu e 1960. **Li dierinne lûte, leye, est ç' po dmwin ? Alez sawè.**

Vîs amuzmints : rime-rames d' efants (2)

Les doetreces

Dins l' dierinne Rantoele, nos avêns dné èn egzimpe di zoupleuse, et d'jusse anoncî les **doetreces**, ki s' fwaiynut e prindant les cénk doets, onk après l' ôte, tot-z atacant på pôce...

Vola des egzimpes di doetreces :

Pôcî & Pôcet

Les cenes ki cmincèt pa "pôcî", dj' els a brâmint rascodou do costé d' Mâtche-el-Fâmene.

Pôcî / Londî / Grande Dame / Laminet / Pitit doet.

Pôcî / Londî / Grande Dame / Djanete / Pitit kerton k' est el cassete.

Pôcî / Londî / Grande Dame / Djan-Maçon / Pitit kerton k' a magnî l' lård e coron do bwès.

Mins vo vs è la ene ôte del minme cogne ki vént do payis d' Inguezêye :

Pôcî / Louîl / Grande Dame / Romanet / Pitit keket.

On voet ki, e walon do Mitan, li pôce si lome « pôcî ». Tot rcwerant dins l' Basse Ârdene, ça dvént « Peutchet ». C' est l' respondant do lidjwès Pôcet (francès *Poucet*), on mot k' on n' kinoxhe pus waire ki på persounaedje do Pitit Pôcet. Mins gn a eto li Tchâr do Pitit Pôcet li stoelreye ki s' lome e francès *la Grande Ourse*. El province do Lussimbork, « Pôcet » s' dit « Peutchet », çu k' a tot l' air di esse on mot gâmès.

Peutchet / Laridet / Grande Dame / Djan d' l' assô / Pitit « couteau ».

Po les deus dierins, on les pout trover riwalnijhîs : *Djan d' laecea / Pitit coutea (Djan d' lacê / Pitit coutê).*

Li cwatrinme doet

Portant, li cwatrinme doet n' a rén a vey avou l' laecea [*laif*] ni l' laitreye. Li mwaisse mot sereut, sorlon Raymond Mouzon li tchampnwès « *la sceau* ». Dj' ô Bén on catchet avou ene essegne metou sol bague d' on prince po-z acertiner ses letes et ordonances.

Ki l' no do cwatrinme doet ast a vey avou l' anea k' on-z î poite, ça s' voet Bén dins ç' rime-rame ci, rascodou a Inguezêye :

Pôcî / Lôlî / Grande Dame / Tchamossî / Pitit kerton

Pocwè « tchamossî » ? Paski les pôves n' avént pont d' anea d' ôr u d' ârdjint come les ritches, mins ene simpe bague di keuve. Do keuve k' erunit (s' ocside) et leyî ene traecce di vert di gris sol pea do doet, k' a l' air tchamosseye [*moisie*].

Fantaizeyes po li pitit doet

L' apiçaedje do pitit doet, c' est l' moumint l' pus impôrtant do djeu, ca c' est did la k' on va catyî l' efant, et l' fé rire. Adon, li djhêye [*formule*] po ç' doet la, end a toplin. Avou les cenes citêyes pus hôt, boutans :

... / pitit crotea

... / pitit Djezus

... / Grande Dame / Tchît-*vessâd* / Pitit *sôdârd* ... K' a magnî tot l' lård ... dize l' tâve amon Bozârd.

... / pitit courtâd ... ki va lâvâ ... cweri do laecea ... po li pitit vea.

Avou ça ki : « courtâd » esplicreut « *couteau* » et « kerton » veyous pus hôt.

Pôcin & Pôçrê

A Lidje, li rîomé pont Sint-Djulin s' a vnou stichî dins l' tournurete, e-n on djeu d' mot :

Poncin / Djulin / Dji vén / Dji va cweri on doet / Li ké ? / Li pitit / Wice est i ?

Nos rivnans don â pôce avou on novea no, ki sereut puvite « pôcin » (bodje « pôce », cawete « -in »). Tant k' a « Pourè » dins l' modêye d' Emtene ki shût, ça pôreut provni d' on « pôçrê » (bodje « pôce », cawete « -rê ») > Poûçret > Poûrè

Vla Pourè / Vla l' ci ki l' a touwé / Vla l' ci ki l' a ctaeyî / Vla l' ci ki l' a magnî / Pôve pitit ki n' a rén sayî.

Vo nos la so ene ôte sôre di tcherpinte ki cmincèt pa « Li ci k' a ». Come cisse-ciale :

Li ci k' a stî e bwès / Li ci k' a veyou l' leu. / Li ci k' a yeu peu / Li ci k' a racorou / Li ci k' a fwait cwîk cwîk dins les coxhes.

Asteure, i nos dmeure a-z esplikier l' no do deujhinme doet (Londî, Lôlî, Laridet). Mins si dji vos l' di, vos è sâroz ostant k' mi.

Dabôrd, dji vos leye aler loukî vos-minme sol Wikipedia walon, a « doetrece ».

Vos vieroz ki ces djeus d' doet la (e-n inglès *fingerplays*) egzistêynut avou dins des ôtes langues.

Nateure

Ni rauey pus les aubes

On vèjin da minne a brâmint tchictè po plu aveur l' otorizâcion do basti one maujon su l' cresse .

Cwand il a stî siervu di tos ses papîs, si prumî ovradge a stî bin sûr, di côpè tos lès aubes do tèrin : c' èst on sine èt c' èst à l' môde dins nosse pitite vile di Faumène (Rotchoirt).

Vos ploz choûte : les djins vos diront : bin sûr i faut chapè l' nature, mès nin vèci endo ! Vêla è Congo, è l' Amazoniye èt su lès glaces dès pôles. Voci, nos avans dandjî di meurs, di parkignes, di rotes, di maujons.

Tos ces tiyous èt ces planes la djinnèt todi : i hapèt l' solè do dzeu del terrasse do cabaret ou aspêchî les otos

do sôrti sins alè a stok. E l' èri-saujon, les fouyes fièt ripè lès pneus et ridè les tcheretes.

Dj' a-st ètindu one sakî dire : pinsez a Cîne : si nos n' ârèns nin yeu côpè les aubes su l' place Monseu, i s' aurint fè skètè pa l' sauvadje vint !

Avou dès pareys contes, pocwè nin rauey ossi les clotchîs, les potos electrikes èt tot çou k' èst a hôteur, po si an cas ?

Vos n' trevez nin k' i gn a di cwè grignî des dints ? I faut des dijennes d' anéyes po k' on aube crèche èt yesse

d' astok. Mès i n' faut k' dij munutes po l' foute djus !

Voci on boket d' on powinme da Josée Spinosa ki dj' a trouvu dins lès « Cahiers Wallons ». Çà cauze do brut do vint dins les foyes des aubes

*C' èst ène miète in live, el
cia qu' dj' aureu scrît,*

*Gn a des ârguèdènes ;
choûte come ça tchipiye.*

*C' èst in pô m' vicadje qui
tchante la padrî,*

*Totes les fouyes di l' aube
ont des vey-volti*

Désiré Mallet

Aler schoûter boerler les ciers

Inte Libin et Ôtchamp, gn a ène rezieve naturele k' on lome les Troufreyes. C' est la ki, li 3 d' octôbe 2009, nos roténs, onk dirî l' ôte, dins l' noere nute, po-z aler ôre boerler les ciers.

Li fwestî ki nos aveut scolé, ène pitite eure divant, nos l' aveut bén dit : tuzèz ki vos n' estoz nèn les bénvnous avâr la. Adon, fijhoz come si vos n' serîz nèn la : nèn câzer, nèn tosser, nèn foumer, nèn fé tchîpler ses pîs so les graevetes.

Est çki vos vierîz voltî ène binde di mâstitchîs vini schoûter a l' ouxh di vosse tchambe cwand vos vos aprestez a coûtchî avou vosse feme ?

C' est l' veur : on cîer ki boerlêye, c' est k' i s' aponteye a potchî ène

trope di bixhes, les cenes ki s' ont ratroplé dins l' coron.

Ki : i n' est nèn tot seu, nosse potcheu, po fé cist ovraedje la. Gn a des pus djonnes ki lu ki vôrènt bén aprinde el mestî. Adon, s' i s' aprepièt, francs come Batische, i les souke avou ses coines, et les rbôrer evoye.

C' est insi k' i s' va aroyî on teritwere k' i gn a k' lu d' mâye a-z esse dissu, do 10 di setimbe à 10 d' octôbe.

Et po fé l' police so ç' contrêye la da sinne, i n' a k' ène tchôze a fé : boerler,

tot rôbalant si triyaedje foû [*en quadrillant*], a longueur di djournêye – et del nute avou.

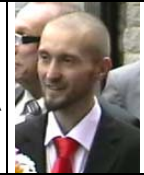
Tantea k' i n' a minme pus l' tins d' aler waidyî [*pâturer*]. Sol sâjhon do brâme – li grandiveus no pol boerlaedje – on gros cîer va freyî [*maigrir*] di Bén 50 kilos.

Del sipeche [*fouuré*], so on croupet, la ki nosse guide nos aveut vnou moenner, on-z oyeut deus troes ciers ki boerlènt, tchaeke di s' costé, po disfinde leu-z aroyaedje, dins les fagnes des troufreyes. Gn aveut onk ki s' aprotchive padecô a nèn ddja 500 metres. Mins i n' moussèt nèn voltî dins les spès bwès – la k' nos esténs a l' ahoute – ca l' cîer, c' esteut, à cmince, ène biesse des plins [*plaines*].

Societé

Sâreut on tourner cazake cwand ons est gaiy ?

Dispoy 1974, li Soce Sikiatrike Amerikinne, ki sait di cwè ele djâze, a rsaetchî l' omossessuwalité foû del lisse des malâdeyes di tiesse.

Parey po l' Soce Daegnrece del Santé, dispoy pus di 20 ans. Et portant, gn a co des soces, aprume âs Estats-Unis, mais eto e-n Urope, ki pretchnut l' discandjaedje: l' fâreut, sapinse zels, ene « médyinne di distrapaedje » po les gaiys et les lesbyinnes, po lzès fé divni eterossessuwels.

C' est possible, ça ?
Douvént ? Comint ?

Li mouvmint ex-gay

Li s' adjixh d' ene grandiveuse frawe, ki cherbene les dloujheyès balzinantès djins. Li s' sievnut des forpassêyès teyoreyes sikiatrikes, maxheyes avou del foe crustinne. Mins cisse-ciale a stî toirtcheye foû des scrijhaedjes bibliques k' ons a ratourné afisse d' elzî fé dire çou k' i n' volnut nén dire.

L' « idintité sintimintrece », c' est ene sacwè k' on n' sâreut candjî e-n ene djin. Des soces come « *Exodus International* » ou « *Love Won Out* » employnut ces « médyinnes di distrapaedje » la. Ki : i n' elzès fâreut waire lomer insi, la k' i gn a nouk k' est malâde. Ci médyince la d' on costé ni dene nou rzultat, et did l' ôte, leye so les djins des mwaijhès marques.

Il ont diferinnès manires di « médyî » les djins. Aprume, gn a des soces d' « aspalaedje », ewou k' les mwaissees sititchnut ezès tiesses des djins di s' foirci d' vey evi çou k' i

sintnut. Pa des côps, i lzî fwaîynut pâterniker des versets d' Bible come « Avou èn ome vos n' couitchroz nén come avou ene feme : c' est ene abominâcion »⁴.

Et s' i n' arivnut nén a candjî, c' est d' leu fâte da zels. C' est k' i n' boutnut nén comifât, k' i n' priynut nén assez, k' i n' repetnut nén l' pâternicaedje assez.

Ces djonnès djins la sont témint cotapés sicolodjicmint ki brâmint did zels fwaîynut mâleur di leu coir [se *suicident*].

Li foite manire

Des ôtès soces employnut des manires co pus foites: li « médyince pa disgostaedje ».

On mostere âs djins des imâdjes d' omes dismoussîs (ou des dismoussêyès femes po les lesbyinnes), et cwand i sont estchâfés, tchak ! on lzî fote on côp d' corant electrike. Ou co, on lzî dene a boere des arnâdantès droukes [substances émétiques] divant d' els estchâfer. C' est des pratikes ki raviznut l' torteure.⁵

⁴ C' est on fâs ratournaedje do Levitike 18:22. Li bon sereut: « Vos n' iroz nén el bedreye d' ene feme avou èn ome : c' est ene loignreye ». Ci verset cial mi fwait sondjî â manaedje a troes, purade k' a l' omossessuwalité.

⁵ NDMS : C' est des techniques k' on-z a eto employî – al vude – po les foirt-waeraxhes [ultra-violents]. C' esteut l' fén do rlomé fime « Orandje Mecanike ».

Li rzultat : les gaiys seront disgostés des omes (po on ptit timp), sins poleur inmer les femes; les lesbyinnes seront disgostêyès pàs femes, sins poleur vey voltî les omes.

Mins, après on ptit tins, i rseront ridivnous come divant, tertos et tertotes.

Mâgré tos les prometaedjes, li mouvmint mostere ses arokes dispoy li cmince. E 1979, les deus ahiveus d' *Exodus International* - Michael Bussee et Gary Cooper - ont cwité l' soce, et s' mete eshonne, la k' i s' rindént conte k' i n' arivént nén a divni zels-minmes des eterossessuwels. So 18 ans d' timp, n a ût soces k' ont yeu l' minme sôr: les ahiveus des soces ex-gay ont dismonté leus prôpès soces, la k' i n' arivént nén a s' candî, ni a candjî les djins nerén.

Les sorvicants des « docturnaedjes ex-gay » ont ahivé les soces ex-ex-gay, po-z aidî les djins et ls espaitchî di s' fé cotaper pa des sofrixhances ki n' sievnut a rén.

Po-z aler pus lon, on pout rwaitî l' waibe del soce *Beyond Ex-Gay* (www.beyondexgay.com, e-n inglès) et l' fime *Save Me* (« Schapez m' »), ki raconte li vicâreye di deus omes â mitan d' ene soce ex-gay.

Djôr et Nicolai Staelens-Sfasié

À dfwait del pus romêye des tchansons e walon

Emile Sullon vos dit l' sinne sol « Tchant des Walons »

Cwand on a drovou l' teyâte do Triyanon, e 1926, c' est m' popa k' a vnou tot seu dvant l' grande toele po tchanter l' « Tchant des Walons » e-n etir. Vos pinsez bén ki, po-z esse seur di n' si nén maxhî dvins les coplets, i l' a dvou repeter pus d' ene feye el mâjhône. Dji n' aveu adon ki cwatre ans et dmey mins les paroles m' ont moussî e l' oraye po n' è mây vini foû.

Dji vos va dire kékes mots so l' ouve et sol manire k' on s' î a pris po l' fé (sorlon mi et d' après çou k' dj' a-st etindou dire).

C' est e 1900 ki l' Tchant des Walons wangna l' concours ki « *La Ligue Wallonne* » aveut metou so pî. Si oteur, Théophile Bovy, vina à monde e 1863 et l' ci ki l' a metou e muzike, Louis Hillier, esteut cénk ans pus djonne. Lidjwès onk come l' ôte, i s' ont dvou rtrouver pus târd a Paris. Hillier î divna tchif d' orkesse et scrijha des operetes, dismetant k' Bovy a-st avou ene bâshele (Berthe) k' a sfî, sacwantès anêyes *Sociétaire de la Comédie Française*.

Insi k' çoula s' fijheut adon, po cmincî, c' est Bovy k' a scrît les paroles. Come tos les cis ki fjhént des paskeyes e walon, il a seur tchoezi ene muzike ki lyi a siervou d' modele. C' esteut tofer èn air kinouxhou et sovint l' minme k' on eployive. Insi vs poloz tchanter « Et l' ci k' n' est nén contin di

s' borguimwaisse » so l' air do « Pantalon trawé » ou sol ci da « Bietri ».

Ebén mi, dji vou wadjî ki nosse Tchofile Bovy aveut tchoezi ene sacwè d' ôte. Dj' a cwerou do tins po l' trover mins dj' a come ene idêye k' il a scrît l' Tchant des Walons tot prindant - tinez vs bén – « *Minuit, chrétiens* » come tcherpinte di muzike.

Emile Sullon (à mitan) avou Adamo (a hintche)

Divant do pinser k' dji di la ene sotreye, prindoz vosse coraedje a deus mwins et sayîz do tchanter « Nos estans firs di nosse pitite patreye » et l' restant do boket disk' a l' fén, mins tot l' fijhant aler so l' air di « *Minuit, chrétiens, c'est l'heure solennelle* » come on l' tchante à Noyé. Vos poloz fé l' contrâve ossu. Disk' à coron, tchaeke mot toume djusse avou l' muzike, ki ç' soeye li cisse da Adam ou l' cisse da Hillier.

Ki s' a-t i passé ? A m' shonnant c' est tot simpe: Bovy a dvou dner les paroles, come els aveut scrît, mins sins ndè dire pus long, à compôzeu. Ci-cial a fwait ene novele muzike et çoula a dné « Li Tchant des Walons » come nos l' kinouxhans. C' est sovint

insi k' çoula s' passe inte èn oteur et on compôzeu, vos vs poloz racsegnî.

I s' pout bén k' Bovy aveut conté k' ci n' sereut nén si spitant. K' i s' atindeut a ene sacwè d' pus « nôbe ». Po cmincî, c' est ene miete pus londjinmint k' end a toplin k' el tchantént i n' a nén co si lontins. À resse, divins mi live otobiografike « Dji vs va dire li minne », rexhou e 1997, à passaedje ki s' rapoite a l' inogurâcion do monumint da Tchantchès, dji raconte ki Hillier bateut ene mezeure ki les djins n' polént shure. L' orkesse aveut fini l' boket k' on etindeut co « *Nosse tere est pite mins nos avans l' ritchesse...* »

Et bén, tot çoula s' ridjond. Mins sortot, asteure k' on arive sins poenne a mete li vigreusté ki l' compôzeu sohaitive, ni tchictans nén a l' fé. On n' sait jamây ! S' i nos etindreut did la-hôt ou d' ene sawice, ostant lyi dner l' plaijhi do sepi k' il ârè-st avou s' vire [qu'on a suivi son idée, son caprice].

avou Luis Mariano (a hintche)

Emile Sullon, divins « *Ké walon po dmwin* » Quorum, Djerpene, 1999.

Etimolodjeye : inte li latén (et l' francike) eyet l' walon

Vî francès, vî walon, vî lingaedje d' oyi ?

Djokez d' dire « vî francès » po l' roman. El roman, c' est eto do vî walon ! TOS les deus sont des « patwès » do roman.

Les Picârdès dijhnut l'asteure come franc Batisse ki leu langue a des scrijhaedjes pus vîs k' el francès. Inte di zels, li **tchantinne sinte Ulaley** [*cantilène de sainte Eulalie*] la k' on rtrouve brâmint dpus d' piceures do picârd – et do walon - ki do francès.

Ciete, li mot « vî francès » shonne aveur passé come atuze dins les ôtes lingaedjes (*old French*). Portant, ci lomaedje la n' divreut esse leyî ki po les vîs tecses prodûts e l' lye-di-France inte 1100 eyet 1500.

Tant k' âs scrijhaedjes del Hôte Moyinâdje, inte 700 et 1100, divrént esse lomés « **vî lingaedje d' oyi** », li sourdant di tos les lingaedjes d' oyi d' asteure.

Di 1200 a 1600, li francès kimince a si spåde dins les scrijhaedjes administratifs, pu literaires. Cwand Francwès lî, avou l'ordonance di Viyé-Cotret (1539) oblidje si uzaedje, i

n' fwait ki d' oficialijhî on clintcha [*tendance*] k' egzistêve dedja dispu bele âdje, ey el Walonreye avou. E nosse payis, li maxhaedje di « vî walon » et di ç' francès administratif la a stî lomé pa Louis Remacle li **scrîta** [*scripta*]. Mins çoula, c' est co ene ôte istwere.

Li Tchanson Roland

Onk des pus rlomés scrijhaedjes e vî lingaedje d' oyi, c' est l' epopêye (grand long powinme d' avinteures) « li Tchanson Roland ».

Tot raspepiant l' Tchanson Roland, on pout rilever ene pekêye di mots et d' piceures do vî lingaedje d' oyi k' ont stî wârdés e walon et nén e francès.

Pol motlî [*vocabulaire*] , on rmarkêyèrè : adviner, botroûle (botril), *chamossier* (tchamossî), gade, *hasterel* (hatrea), *jocquier* (djoker) *jote* (djote), *machurer* (maxhurer), ovrer, *prangeler* (prandjler), ramon,

remembrance (rimimbrance), *resplamer* (respâmer), *sablon* - et nén sable, k' esteut ôte tchoi - (sâvlon), *tremmeler* (tremler), *todis* (todi) *tricoise* (tricwejhe), *tri*, *trie* (trî), trô, uchier (houkî), *vesprée* (vesprêye).

On trouve eto les rbetchfessaedje [*métathèse*] do R, si tipikes do walon : come berbis, berwete.

L' oyon O/OU est sovint rindou pa O come e walon d' asteure, et nén pa « OU » come e francès d' asteure : molén, plorer, prover, trover Vos sâroz ki li scrijha "OI" (u « OY ») si prononcive "wè" : On scrijheut « *le roy* » et dire « *le rwè* ».

Et, pol tchessete, les "J" (u « GE ») et "ch" do scrijhaedje si prononcént « DJ » et « TCH ».

A l' après di des tecses da José Schovaerts et Marcel Slangen.

Sicrijheus e walon

Li croejhete walone va-t ele so flote ?

On trouve todi dpus, divins les sicrijheus e walon ki n' ont nén ristî a des scoles di walon, des cis (et des cenes) ki rcopeynut li croejhete [*grammaire*] do francès. Ene des piceures do francès k' a-st abroké li pus awiyanmint e nosse walon, c' est d' acoirder les pârticipes erireces [*p. passé*] avou l' droet coplemint [*COD*] metou padvant. Sacwantès frâzes rilevêyes dins les gazetes e walon, djusse ces troes moes ci :

- Les paskeyes k' elle avént *passêyes* e shonne (po : k' elle avént **passé** e shonne)
 - Nos avans ene foirt bele veye, mâlureuzmint, nos politikîs ni l' ont djamây *respectêye* (po : ni l' ont djamây **respecté**)
 - Ele s' a *mostrêye* capâbe (po : ele s' a **mostré** capâbe)
- Pus traite a-z apliker : l' acoirder do viebe dins l' frâzlete aloyeye â no [*proposition déterminative*], ki dmeure todi al 3inme djin e walon (modele : c' est **mi** k' **est** mwaisse !)
- Nozôtes ki *vicans* dissu l' tere (po : nozôtes ki **vike**).

Letes di lijheus et d' ciberrôbaleus

Bondjoû tærtous

Couillet cache ène sakî pou aprinde el walon à des djins qui nè 'l counèch'nt pu : si vos 'din viyîz yun qui pout fé l'afère, fèyez-l savwè à 'm copin Djan dè l'escole d'èl pikète du djoû à Chârlerwè.

El pîre, c'est què 'çti-là ou Bén 'çtèle-là dwèt yesse mèsse d'escole ou Bén avwè in « *certificat d'aptitude pédagogique* »

À yun d' ces quate, Bén voltî.

Lowi du tchèri (**Louis Pieters**), rûwe dè Coûrcèle 34, Céle ; emile : LPieters@skynet.be

On-z est binâjhe di vs fé sawè k' ene pitite Laura a vnou à monde ouy tot à matén adlé nosse fi Colas.

Jacques Werner, li 10 di djun

Chal, è bin on rouvèye cayi lès fwètès tchèleurs du

djulète : nos ravans ouy li pleuve èt dè pus freud tîmps Et quène bone novèle por vos là à coron?

Djusse 'ne putite sakwè : c'èst drole ku so yahoo viker dj'a dmoré 6 saminnes sins rin avou (d' el 15 du jun à 3 d' awousse) èst-ce insi por vos ?

Co ôte tchwès : dji veû ki Google èst possibe dist-on duvins 36 lingadjes : è pokwè nin l' walon? A kwand l' minme afère on djou po nosse walon? Dj'è rèspons ku vos-i tuzoz à hinèye...

Po çou k'è dè dièrin numèro dèl Ranteule, dj' deu dire ku dj'a stou fwèrt binâhe d'aveur on pô dè novèles da Lorint Hendschel.

C'èst tot...

Djusk-à don...

Jacques Werner, Bârvea-e-l'-Ârdene

Response : Gn a ddja Gôgueule (Google e walon) <http://home.scarlet.be/madubertaal/gogueule/>

On vôteut Bén moens di dismousseyès comeres sol pådje divantrinne del Rantoele (mins nèn mete des omes dismoussîs e leu plaeece nerén !)

Djôr Sfasie, Sint-Serwai

Bondjou Lucyin.

C'est l' **Pascal Baidjot** ki vs cåde. Nosse pere Louwis nos è fwèt ène sézine. Il astot fwart odé el s' cur [*cœur*] ossi. Il ére à l' clinique à Libråmont po kékes djous. Il î ont fwèt èn électrochoc po lyi rmète ène valve d' èkére. Dju sondje ku ça va daler. I va nos revnu d' aplomb bin vite, putète en triphasé ç' còp là.

Arveye

Response : Tos les lijheus del Rantoele lyi sohaitèt di s' rifé li pus rade possibe... et si rpoizer après, sortot.

Fâves

A maråde !

Djè supouze què, vous ètou, estant djonne, vos avez fèt come tærtous, daler a maråde.

Vla ène afère què les djonnes d'asteure nè savnut pus branmint fé, vu qu' i gn a pus wére dè courtis [*vergers*] dins nos campagnes et co mwinse pou lès céns qui dmeurneut dins les garines às lapins [*H.L.M.*] dè l' vile. C'est Bén seur pou ça què, yeusses, is vont a maråde dins les aléyes des grands boutiques.

Toudi èst i què, tîmps dè condjîs, Kèvine èt Bastén sont-st a l' mâjon d' leu grand-père dins in pitit vilådje. Velza-st èvoye a maråde às pronnes dins l' pachi d'ène cinse.

Tîmps qu' yun monte dins l' âbe, l'ôte dèveut monter d' gârde pou vir s' i n'ariveut nèn ene saquî. Pont d' tchance, vla l' cinsî qui arive èt Kèvine pète èvoye, lèyant s' frère a dalådje [*occupé*] dins l' pronnî.

- Ey adon, vâren, qwè ç' què vos astéz ocupé a fé dins m'-n âbe ?

Et sins s' dèsmontchî, l' arsouye lyi respond :

- Bén, msieu, i n'aveut yene dè vos pronnes qu'aveut tcheu al tête, ça fèt qu'asteure, dj'asprouve dè l' erpinde, da ! »

Christine Tombeur